

ANDERLE ÁDÁM

AZ 1848/49-ES MAGYAR EMIGRÁCIÓ LATIN-AMERIKÁBAN ÚJ ADATOK

Amikor a szegedi egyetemen megalakult a Latin-Amerika Története Tanszék (1967), a munkatársak között egyetértés alakult ki a „Magyarok Latin-Amerikában” téma kutatásának fontosságát illetően, s egyfajta munkamegosztás is létrejött. Wittmann Tibor a XVIII. századi magyar jezsuiták latin-amerikai tevékenysége felé fordult, ám ennek, korai halála miatt csak első áttekintésére volt módja.¹ Varga Ilona a két világháború közötti tömeges magyar kivándorlás latin-amerikai története feldolgozásához látott.² Magam az 1848/49-es szabadságharc után Latin-Amerikába került magyar honvédek történetére koncentráltam, s az 1970-es évek első felében több tanulmányban adtam számot az addig elért eredményekről.³

Kétségtelenül, a kutatás e '48-as magyarok latin-amerikai jelenlétének esetében meglehetősen időigényes, a véletlen szerencsétől is befolyásolt, lassú munka — ha az ember nem a már korábban ismert tények ismétlését kívánja új tudományos eredményként „eladni”.

Kétségtelen, hogy ennek az emigrációs fejezetnek a legkiemelkedőbb figurái **Rosti Pál** és **László Károly**. Rosti, aki Párizsban kitanulta a fényképészetet, elhatározta, hogy ötven évvel Alexander von Humboldt latin-amerikai útja (1799—1800) után bejárja ugyanazt az útvonalat, mint elődje, rögzítve a különbségeket immár a fényképek hitelével is. Az 1857-ben megvalósított terv nemcsak impozáns könyvet⁴, de hatalmas történelmi értékű és igen szép fényképeket is megőrzött Venezueláról, Kubáról és Mexikóról.

Valójában azonban csak a venezuelai történészek reagáltak eddig Rosti teljesítményére.⁵ Ebben valószínűleg nagy szerepe volt annak, hogy Wittmann Tibor a venezuelai fejezetet könyv alakban kiadta Caracasban.⁶ Nyilvánvaló, hogy Rosti műve és fényképei a három említett ország számára jelentenek kiemelkedő

¹ WITTMANN TIBOR: En torno a los misioneros de Hungría en América Española (siglo XVIII). JAHRBUCH FÜR GESCHICHTE VON STAAT, WIRTSCHAFT UND GESELLSCHAFT LATEINAMERIKAS. Köln—Wien 1969. 6. (továbbiakban: JAHRBUCH).

² VARGA ILONA: Laint-amerikai magyar telepek és külképviseleteink a gazdasági válság időszakában. ACTA HISTORICA. Acta Universitatis Szegediensis. T. XXXV. Szeged 1971, 79—101. Uő.: Magyar kivándorlás Latin-Amerikába a két világháború között (kandidátusi értekezés, kézirat). Szeged 1977.; Uő.: Magyar település Argentínában a századelőn. A magyar kivándorlás helye a migrációs folyamatban. TISZATÁJ 1988. 7. 64—71.

³ ANDERLE ÁDÁM: A modern argentin hadsereg létrejöttének kérdéséhez: Czetz János. HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK 1970. 2. 225—223.; Uő.: A '48-as magyar emigráció és Narciso López 1851-es kubai expedíciója. Századok 1973. 3. 687—710.; Uő.: La emigración húngara a América-Latina, después de la derrota de la revolución de 1848—49. Jahrbuch. Band 13. 1976. 73—83. Uő.: Investigaciones acerca de la emigración húngara hacia América-Latina. in: La emigración europea a la América Latina. Fuentes y estado de investigación. Berlin é. n. (1977), 229—240.

⁴ ROSTI PÁL: Úti emlékezetek Amerikából. Pest 1861.

⁵ Az első tanulmány PASCUAL VENEGAS FILARDO: Los viajes por Venezuela de Pal Rosti en 1857. in: Viajeros a Venezuela en los siglos XIX y XX. Caracas 1973. 95—97.

⁶ PÁL ROSTI: Memorias de un viaje por América (Wittmann Tibor előszavával) Ed. de Univ. Central de Venezuela. Caracas 1968.

forrást, s ahogy Venezuela esetében kiderült, képei a legelső tájfényképek az országról.⁷

Hasonlót lehet elmondani László Károlyról is, aki a törökországi száműzetésben Kossuth személyi titkára volt. A pontos és részletes naplót vezető László Károly Amerikában elhagyta a kormányzót. Naplójának VIII. és IX. kötete már erről szól: 1857-től 1865-ig a Tehuantepec földszoroson földmérő és több államban fakereskedő más magyarokkal együtt. Naplójának ezen része kevés érdeklődést keltett Magyarországon⁸, holott társadalomtörténeti (maya-indián régióban tevékenykedett) és politikátörténeti (a Juarez-reformkorszak és polgárháború éveiben vagyunk) szempontból is fontos és pontos forrás.⁹ Rostival együtt spanyol nyelvű kiadása lenne indokolt.

Rosti Pál, László Károly és Czetz János a magyar emigrációnak azon magasan kvalifikált tagjai közé tartozott, akiket együttesen „elit emigrációnak” nevezhetnénk: több nyelvet beszéltek, műszaki, katonai szakértelmük jól hasznosítható volt. Hasonló, eddig történetírásunkban nem említett esetet jelent például Brazíliában Maylánszky Mátvás Lajos is, aki ’48-as tűzértisztként érkezett; brazil ültetvényes családba házasodva 1868-ban textilgyárat alapított Ituban és Jundiaiban, majd a Sorocabana vasúttársaságot szervezte meg Mato Grosso és Paraná államban. S ahogy Czetz ilyen tevékenysége Argentínában, Maylánszkyé Brazíliában a belső területek meghódításában, civilizálásában volt jelentős.¹⁰

Egy-egy „új” magyar ’48-as emigránsra szinte csak véletlenül találhatunk rá — mikor más — *sui generis* — latin-amerikai témákban kutatunk. Így, szisztematikusan kutatva bukkant rá például az 1945-től Brazíliában élő Ónódy Olivér egy Décsi (Décsy?) János nevű, görög származású, magyar menekült kapitányra Oswaldo Cabral Brusque történetéről szóló könyvében, egy 1871-es dokumentumban. A kutatás során Ónódy Olivér a szabadságharc dokumentumaiban és az emigrációs irodalomban számos utalást talált Décsi nevére vonatkozóan, tekintettel arra, hogy Décsi törökországi száműzöttek közé tartozott.

Décsi először tanárként dolgozott Brazíliában, majd 1858-tól állami tisztviselő Piuma-körzetben. 1864-ben már São Paulóban újonkkiképző tiszt, vezérkari őrnagyként részt vett a Paraguay elleni háborúban (1866); 1867–68-ban aztán egy katonai kórház parancsnoka. 1872-ben került nyugállományba, s nyelvtudását hasznosítva egy európai, több nemzetből verbuválódott, bevándorlókból alakult több ezer fős brazil kolónia állami vezetője lett.¹¹

Magam a ’80-as évek elején perui kutatásaim során, a XIX. század közepi guano-szigeteken dolgozó kínai kulikra keresve információkat, találtam meg „Carlos Kossuth” nevét.

⁷ JOSUNE DORRONSORRO: Significación histórica de la fotografía. Universidad Simón Bolívar. Caracas 1981, 52. Ugyancsak Josune Dorronsorro szervezett Rosti Pál képeiből Caracasban és három másik venezuelai nagyvárosban 1983–84-ben kiállítást, *Pál Rosti (1830–1874). Una visión de América Latina* címmel.

⁸ ACS TIVADAR közöl részleteket belőle: Magyar úttörők az Újvilágban. László Károly 1850–67. évi naplójegyzetei a Kossuth-emigráció amerikai életéből. Budapest 1942.

⁹ LÁSZLÓ KÁROLY: Napló katonai életemből. (1848–1870). Kézirat. I–IX. kötet. OSZK, Oct. H. 720.

¹⁰ SALVADOR BUENO: Cinco siglos de relaciones entre Hungría y América Latina. Budapest 1977, 90. Salvador Bueno az ezzel kapcsolatos információkat — mint ezt megemlíti — tőlünk kapta. Bueno e könyvében felhasználta mindazt, amit az 1970-es évek közepéig megismert a magyar történetírás e témakörben.

¹¹ OLIVÉR ÓNÓDY: Um capitão de exército húngaro no Brasil. REVISTA DO INSTITUTO HISTÓRICO e Geográfico Brasileiro. (szeparátum, é. n., h. n.). A szerző szíves küldeménye.

Az angol Gibbs-ház által a perui kormánytól bérelt Chíncha-szigeteken ugyanis hírhedt névvé vált a két főfelügyelő közül az egyik, Carlos Kossuth neve. A kegyetlenkedés, a barbár körülmények, a súlyos túlmunka és joggalanság állandósult a Kossuth irányította szigeten, s mindez a kényszerrel szerződött kínai kulik számára oly riasztó következményekkel járt (lázadások, öngyilkosságok sorozata stb.), hogy a perui kormánynak vizsgálatot kellett ez ügyben indítania. Maguk az angolok Londonba küldött jelentései is kiemelték „Carlos Kossuth” kegyetlenségét, aki például maga döntötte el a sziget kórháza számára, ki „lehet” beteg, ki nem — a jelentések arról is írtak 1853—54-ben, hogy Carlos Kossuth rövid ideig tartó vezetése „szokatlanul kegyetlen” volt.¹²

A perui vizsgálatot végző Nicolás de Piérola jelentésében¹³ viszont — feltehetően angliai információk alapján — arra a következtetésre jutott, hogy a „Magyar” nyilvánvalóan csak kölcsönözte a híres magyar, Kossuth Ferencz (sic.) vezetéknévét (nyilván *Kossuth Lajosra* vonatkozik e megjegyzés), bárha e Carlos Kossuth Peruban azzal dicsekedett, hogy e nagy magyar testvére.

* * *

Valószínű, hogy az 1850 utáni esztendőkből a fentiekhez hasonló további eseteket még találni fogunk, melyek egy-egy parányi mozaikkockával gazdagíthatjuk a ’48-as emigrációról szóló ismereteinket.

A nicaraguai epizód viszont a korábbi, *Századokban* közölt tanulmányunk¹⁴ folytatását jelenti valamiképpen. E tanulmány jelentős számú magyar ’48-as emigráns katoná részvételéről számolt be a kubai Narciso López 1851-es expedíciójában.

Kiderült azonban, hogy egyes ’48-as emigránsok, akik túléltek a vereséggel végződött kubai kísérletet, néhány év múlva már William Walker Nicaragua elleni kalandjába keveredtek.¹⁵

E történet legismertebb szereplője *Schlesinger Lajos*, aki a komáromi csoporttal hagyta el Magyarországot. A kubai kalandot a ceutai ólombányában való raboskodással úszta meg, de onnan megszökött, s ő írta meg 1852-ben a kubai expedíció történetét New Yorkban.¹⁶

Schlesinger 1855-ben több társával csatlakozott W. Walker csapatához. Akiket név szerint ismerünk, az Schlesinger Lajos és öccse, Ede, aki már a kubai akcióban is részt vett; egy Body (Bódy?) nevű magyar; az ír Henningsen ezredes, aki Walker szerint harcolt Magyarországon, hasonlóképpen az osztrák Schwarz őrnagyhoz. Más forrás említést tesz egy „magyarországi illetőségű” Grósz Mihály

¹² W. M. MATHEW: A Primitiv Export Sector: Guano Production in Mid-Nineteenth Century Peru. *Journal of Latin American Studies* 1977. Part I. Vol 9. 35—57.

¹³ NICOLÁS DE PIÉROLA: Informe sobre le estado de carguío de huano en las Islas de Chíncha, y sobre el cumplimiento del contrato celebrado con D. Domingo Elías. Lima 1853, 18. E „Carlos Kossuth” Peruban telepedett le: ma Limában több család viseli a Kossuth vezetéknévét.

¹⁴ Ld. 3. számú jegyzetet.

¹⁵ Erről ANDERLE ADÁM: *Távol Istentől...* című könyvében egy fejezet szól. Budapest 1985. 21—39.

¹⁶ Címe: *Personal Narrative of Louis Schlesinger of Adventures in Cuba and Ceuta*. *Democratic Review*, New York 1852 szept. 12-ei és azt követő számok. Schlesingerről lásd még KACZIÁNY GÉZA: *A magyar memoire-irodalom 1848-tól 1914-ig*. Budapest 1917. 72. és MARCO PITCHON: *José Martí y la comprensión humana* című könyv melléklete: *Comandante Luis Schlesinger*. La Habana 1957. 343—345.

ezredesről, aki később (1867) Matagalpa katonai kormányzója lett.¹⁷ Azaz, Walker seregében volt egy „magyar” csoport.

A Walker-expedíció története meglehetősen ismert.¹⁸ Az USA déli államainak támogatásával Walker expedíciós csapatot szervezett, és némi belső, nicaraguai földbirtokos támogatást is élvezve megszerezte a hatalmat. Visszaállította a rabszolgaságot, a spanyol mellett az angol lett uralma alatt a második hivatalos nyelv. USA-polgárok telepítése és a nicaraguai földbirtokok kisajátítása kezdődött el. Az akció ugyanakkor összekapcsolódott a két óceán közötti csatornaépítés ez időben felerősödött gondolatával is: ekkor erős aspirációk jelentkeztek egy Nicaraguában felépítendő csatornával kapcsolatosan. Ezért Walker különös gondal figyelt a két óceán között itt húzódó átrakó körzet („Tránsito”) katonai ellenőrzésére, s épp ezt a feladatot kapta a három közül a Schlesinger vezette ezred, melyben döntően európai ’48-as emigránsok voltak találhatóak. Walker maga éppen azzal indokolja Schlesinger kinevezését a harmadik ezredhez, hogy jó katonahíre mellett beszélt a spanyolon kívül németül és franciául is, így biztosítva volt e soknyelvű egység irányítása. Ebben az ezredben volt egy „német század”: e név valószínűleg a vezénylés nyelvére vonatkozik. Magyarjaink feltehetően ebben az egységben lehettek:

Schlesinger fontos szerepet kapott a szomszédos Costa Ricával való kezdeti tárgyalásokon is, melyek arra irányultak, hogy biztosítsák a szomszédos ország semlegességét. Egyébként ez nem járt sikerrel.

Schlesinger nevét Walker hadinaplójában találtuk meg, személyével ugyanis meglehetősen sokat foglalkozott a kaland vezére, William Walker. Nemcsak amiatt, mert katonai ismereteire szükség volt: ő szervezte meg a harmadik, 260 fős ezredet.

Említése azért gyakori a hadinapló elején, mert Schlesinger vezette egységek a háború első szakaszában gyors vereséget szenvedtek, amikor az óceánközi átrakó körzet ellenőrzését akarták biztosítani. Egységeiben ugyanis rendkívül nagy mértékűvé vált a rendetlenség, és „El Hungarö” — „a Magyar” —, ahogy nevezték Schlesingert, több elemi hibát is elkövetett parancsnok léte — Walker szerint: például az ezred egyetlen orvosát küldte el futárként levéllel, éppen egy várható csata előtt.

Az ő egységeire várt az első stratégiai jellegű akció győzelemre vitele Walker szerint, de Schlesinger csapatait a Costa Rica-i kormány egységei váratlanul meglepték. A „német század” erre ott is hagyta a csatateret; a többiek rendetlen harcba kezdtek, s maga Schlesinger is — Walker szerint — „gyávának bizonyult”, elhagyta csatateret (1856. március 20.).

Schlesinger minderről jelentést tett Walkernek, aki utasította, szervezze újjá egységeit és foglalja vissza Guanacatét. Ám a közben a főhadiszállásra érkező tisztjei Walkert Schlesinger gyávaságáról és parancsnoki tehetetlenségéről tájékoztatták; volt, aki egyenesen árulással vádolta Schlesingert, s azzal, hogy eladta a csatát a Costa Rica-iaknak.¹⁹

Schlesinger ezért hadbíróság elé állították: az gyávaságban bűnösnek találta és lefokozta. Felajánlották azonban, hogy csatlakozzék a harcoló csapatokhoz egyszerű közlegényként, de ezt ő visszautasította.

¹⁷ WILLIAM WALKER: La guerra en Nicaragua. Managua 1975. 98, 108–111, 122–123, 180, 282, 283. (továbbiakban: WALKER); GOETZ VON HOUWALD: Los alemanes en Nicaragua. Managua 1975. 208–210, 216. (továbbiakban: GOETZ VON HOUWALD).

¹⁸ Ld. a 16. számú jegyzetet, mely e történetről szól.

¹⁹ Erről W. WALKER számol be hadinaplójában: 108–111.

A hadbírótság ekkor becsületszóra Granadában hagyta a harcok idejére, de Schlesinger átment Costa Ricába, otthagya a Walker expedícióit.²⁰

Schlesingerről ez, a Walker által rajzolt negatív kép rögződött meg az NSZK 1970-es évekbeli nicaraguai nagykövetének, von Houwaldnak a művében is („Németek Nicaraguában”), aki, bár elismeri, hogy Schlesinger beceneve „El Hungaro” volt, mégis németnek tartja, aki többrendbeli rablás miatt Németországban az 1840-es években „legalább 20-szor menekült az igazságszolgáltatás elől”.²¹

Ez nyilvánvaló képtelenségnek tűnik. Von Honwald ugyanis Walker vádjait és információit készpénznek elfogadva írja mindezt, ám nyilvánvaló, hogy a meglehetősen erős személyiségzavarokkal küzdő, durván rasszista diktátor gyűlölete süt a hadinaplóból — Schlesinger ellen. Az ügy ennél egyszerűbbnek látszik. A művelt, jól képzett és ugyanakkor kalandor szellemű Schlesinger, akire igen nagy szükség volt az előkészületek és az expedíció szervezése során, nyilvánvalóan nem vállalt semmilyen kockázatot, amikor kiderült, hogy Walker expedíciója ellen Közép-Amerika országai csapatokat küldtek. Schlesinger éppen Costa Rica-i missziója során ébredhetett rá: a várt belső nicaraguai támogatás is elmaradt. Walker csapatai egyszerűen durva megszálló csapatokká váltak — ez a felismerés motiválhatta Schlesinger magatartását és lépéseit.

Ezt egyébként nem is fogadták rosszul Közép-Amerikában. Schlesinger egy El Salvador-i gazdag földbirtokos családba házasodott, s 1858-ban már mint az USA-tökével működő *American Atlantic and Pacific Chip Canal Company* képviselője tűnt fel.²²

A Walker-expedíció kapcsán érdemes egy mozzanatra még kitérni. Walker többször említi egy *A. P. Crittendent*, akitől a szervezésben és a harcok során sok segítséget kapott. Ám ez a vezetéknév feltűnt már Narciso López kubai expedíciójában is, mint López helyettese.²³ Ez a Crittenden egyike a toborzóknak, majd ő is harcolt Kubában, s egyes változatok szerint Prágay Jánossal együtt halt meg.

Nem tudni, azonos személyről van-e szó, vagy több Crittenden vett részt az USA déli államaiban a kelet-európai emigránsok különböző katonai akciókra történő toborzásában. Mindenesetre Narciso López 1851-ben, W. Walker pedig 1855–56-ban ugyanazokban a városokban, ugyanabban a munka nélkül, létbizonytalanságban élő európai '48-as emigrációs közegben kereste zsoldosait, hangzatos célokkal és eszmék jegyében és igencsak konkrét dollárokkal. Így találhatott rá Schlesingerre és a '48-as magyar szabadságharc más menekültjeire W. Walker is.

Ez a kapcsolat lehet az oka, hogy Walker igen tudatosan igyekezett kötődni Narciso López kubai expedíciójához, mint történelmi előzményhez. 1856. szeptember elsején például a nicaraguai Granada városában Narciso López kivégzésének ötödik évfordulóján emlékünnepséget tartottak.

Mindenesetre az a Kossuth Lajoshoz írott 1851-es levél, mely a kubai expedícióra való toborzással kapcsolatosan fogalmazódott és amely szerint „nagyobb részt azon haszonlesők és kalandorokból áll a verbunk, akik tavaly úzték zsarnok játékkukat életükkel annyira hazánkfiainak”²⁴ — 1856-ban is aktuális volt.

²⁰ Uo. 122–123.

²¹ GÖETZ VON HOUWALD 208.

²² Uo. 209.

²³ „Ma Kuba szabad és szuverén, mint ahogy ezt López, Prágay, Crittenden és 1851 más mártírjai látni akarták...”, írja TAMÁS ISTVÁN, Havannában élő magyar emigráns: *Szabad Magyar Szemle* (Havanna) 1943. október 16.

²⁴ Ol. Kossuth Gyűjtemény. R. 90. I. 1975. Nyújtó Mátyás levele Kossuthoz. A teljes levelet közöltem Századok-beli cikkemben: 698–699.

Ám erre a nicaraguai epizódra — ellentétben az 1851-es kubaival — a magyar emigráció vezetői már nem figyeltek,²⁵ így ez a közjáték nem került be az 1848-as magyar emigráció emlékirataiba.

* * *

A kubai és a nicaraguai akciók az 1848-as emigrációs sors *másik típusára* is utalhatnak. A kariert befutottak mellett ugyanis igen sokan idegen érdekek játékszereként pusztultak el a Karib-térség és Közép-Amerika századközepi konfliktusaiban.²⁶

²⁵ PULSZKY FERENC az, aki említi Nicaraguát az amerikai ügyek kapcsán és a „szecesszió” előjátékeként fogja fel e nicaraguai kalandot is: „A demokraták terve oda irányult, hogy Amerikát külső kalandokba bonyolítsák, Kubába, Nicaraguába vagy valahová a régi kontinensen...” PULSZKY FERENC: *Életem és Korom*. Budapest 1958. II. 75.

²⁶ Ez a szituáció azonban később is ismétlődött Latin-Amerikában. Amikor például az Egyesült Államok a XX. század elején meg akarta szerezni Kubától *Isla de Pinos* szigetét, az 1905-től a szigetre betelepülő-betelepített USA-állampolgárok jó része bizonytalan életű Kelet-Európából érkezett *új* USA-állampolgár volt, *köztük sok magyar is*. Az Egyesült Államok e konfliktust és a sziget megszerzését velük akarta megoldani. Vö. SALVADOR MORALES (és mások): *Situación social en la Isla de Pinos antes de la Revolución*. Serie de Isla de Pinos. La Habana 1968. 8, 11. említi a tanulmány a németek, oroszok, lengyelek mellett a *magyarokat*.

Ádám Anderle

NEW DATA CONCERNING HUNGARIAN IMMIGRATION
TO LATIN-AMERICA IN 1848—'49

This paper summarizes the newest results of the continuing research in the field begun in the 1970's.

Surveying the results of the research, the paper gives an account of the activities of the inspector general „Carlos Kossuth”, who acquired ill reputation in the Guano Islands of Peru in 1853—54, and posed as the brother of the leader of the Hungarian revolution, Lajos Kossuth. The paper also deals with the fate of Mátyás Lajos Maylánszky, who immigrated to and settled down in Brazil, founded textile factories and organized the Sorocabana Railway Company. This is followed by an account of the results of Olivér Onódy's research of Captain János Décsi's life in Brazil. The paper concerns itself in most detail with the „Nicaraguan adventure”. In the late 1850's a large group of immigrants of the Hungarian revolution took part in an expedition led by William Walker against Nicaragua, with Lajos Schlesinger the commander of one of the regiments playing a leading role. The present paper gives an account of this expedition, stating that it served as an epilogue to Narciso López's expedition to Cuba in 1851, which also included a considerable group of Hungarians. The paper concludes by suggesting that there are two types of Hungarian immigrant groups in Latin-America. On the one hand we find the group of „elite-immigrants”, with talented, multilingual and excellently educated members, who played an important role in the modernization process of Latin-America, and on the other hand, the group of „anonymous” immigrants, who in search of a way out of their difficulties joined mercenary armies and became the victims of military conflicts in Central America and the Caribbean.